

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ 05/4-02 бр. 370/1-XVI/5
23.2.2017. године

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој X редовној седници, одржаној дана 23.2.2017. године, донело је следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије о докторској дисертацији: ЦЕНТРАЛНИ БАЛКАН У 5. МИЛЕНИЈУМУ ПРЕ Н.Е: ОБРАСЦИ НАСЕЉАВАЊА И ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКЕ ПРОМЕНЕ, кандидата Драгана Милановића и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 16.4.2013. године.

Кандидат Драган Милановић је објавио рад: Праисторијско налазиште Доров – Мустајбегово поље у Паси Пољани код Ниша, Гласник Српског археолошког друштва 27 (2011), 155-174.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет Филозофски
04/1-2 бр.6/237
(број захтева)
24.02.2017.
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Веће научних области
друштвено-хуманистичких наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Драгана (Ратомир) Милановића
(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ Драган (Ратомир) Милановић
(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под насловом:

Централни Балкан у 5. миленијуму пре н.е.: обрасци насељавања

и друштвеноекономске промене

61206-1911/2-

Универзитет је дана 16.04.2013. својим актом под бр 13 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

Централни Балкан у 5. миленијуму пре н.е.: обрасци насељавања
и друштвеноекономске промене

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Драгана (Ратомир) Милановића
(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 10.11.2016. одлуком факултета под бр 2304/1-XI/3 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Бобан Трипковић	доцент	археологија	Филозофски ф.
2. др Марија Љуштина	доцент	исто	Филозофски ф.
3. др Марко Порчић	ванредни проф.	исто	Филозофски ф.
4. др Сања Манојловић	доцент	исто	Географски ф.

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 23.02.2017.

Прилог:

1. Извештај комисије са предлогом
2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности,

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Војислав Јелић

НАСТАВНО – НАУЧНОМ ВЕЋУ

Филозофски Факултет – Универзитет у Београду

Чика Љубина 18 – 20

На својој редовној седници од 10. новембра 2016. године Наставно – научно веће Филозофског факултета изабрало је Комисију у саставу проф. др Марко Порчић, доц. др Марија Љуштина, доц. др Бобан Трипковић (ментор), сви са Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду и доц. др Сања Манојловић, Географски факултет у Београду, за преглед и оцену докторске дисертације *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и друштвеноекономске промене* кандидата за доктора наука Драгана Милановића. Након прегледане дисертације Комисија подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат Драган Милановић рођен је 30.08.1978 у Београду. Године 1996. завршио је гимназију у Руми, 2005. дипломирао је на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду, а 2007. на истом одељењу завршио је мастер студије. Од 2011. уписан је на докторске студије Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду. Кандидат је од 2008. запослен као кустос-археолог у Народном музеју у Нишу, од 2010. до данас ради у Археолошком институту у Београду, прво као истраживач-приправник, а од 2011. у звању истраживач-сарадник. Сарадник је у научноистраживачком пројекту *Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, тенолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије*. У истраживању је оријентисан на археологију бакарног доба, нарочито на стратегије и обрасце насељавања енеолитских заједница и њихову материјалну културу. Објавио је књигу *Стара ископавања на локалитету Бубањ. Праисторијско вишеслојно налазиште код Ниша* у коауторству са Т. Трајковић-Филиповић и више научних радова од којих издвајамо *Насеље Чернавода III културе на локалитету Бубањ* (Старинар LXI, 101-119) и *Cultural and Chronological Position of Chalcolithic Horizon III and IV at Bujanj site - excavation from 1954* (Archaeologica Bulgarica XVII/2, 1-16).

Дисертација *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и друштвеноекономске промене* састоји се од 309 страница текста и 41 странице са библиографским подацима. Саставни део текста чини 198 слика, дијаграма и табела, а на крају дисертације се налазе два прилога, односно мапе распрострањености археолошких налазишта на централном Балкану током касног неолита и раног енеолита.

Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и*

друштвеноекономске промене је испитивање културних, економских и друштвених карактеристика током касног неолита и раног енеолита како би се утврдила природа забележених промена у економским стратегијама и друштвеној организацији. Средином 5. миленијума одвијају се упадљиве културне промене на централном Балкану: винчански културни стил замењен је материјалном културом са одликама раноенеолитског културног комплекса Бубањ-Салкуца-Криводол; велика равничарска насеља из касног неолита, настањена популацијом од неколико хиљада становника су напуштена, а нове насеобине основане су на истакнутим локацијама, у којима живи знатно мањи број становника; интензивна агрикултурна производња која је подржавала живот популација из великих насеља замењена је економијом претежно заснованом на сточарству; интеррегионална мрежа економске и друштвене размене у којој су партиципирале каснонеолитске заједнице је прекинута, а употреба “егзотичних” предмета сведена на локалне имитације у другим материјалима. Промене у културном развоју на централном Балкану заправо су део ширих економских и друштвених промена које су обележје целе југоисточне Европе и Карпатског басена. Оне су у ширем регионалном контексту објашњене на различите начине: као последица доласка нове популације, као адаптација људске културе на климатске промене, или као последица интерног друштвеног и економског развоја узрокованог технолошким иновацијама и демографском динамиком. Испитивање тих промена, и како су манифестоване на централном Балкану, није до данас било предмет обухватног истраживања. У докторској дисертацији *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и друштвеноекономске промене* кандидат Драган Милановић поставља релевантна и научно кредибилна истраживачка питања да испита природу и динамику забележених промена. Сржно подручје истраживања чине шира област Јужне и Велике Мораве и источна Србија.

Истраживачка питања

У истраживању друштвеноекономских промена на централном Балкану током касног неолита и раног енеолита кандидат поставља више истраживачких питања: Какав је географски контекст насеља? Како се дугорочне друштвене и економске промене манифестују у динамици насељавања и структури и организацији насеља? Какав је просторни однос између самих насеља, између насеља и доступних ресурса и какве друштвеноекономске импликације имају уочени обрасци насељавања? Да ли се зачетак тренда промене уочава током касног неолита и да ли се уочавају елементи неолитске традиције у раноенеолитско доба? На основу постављених истраживачких питања може се уочити да су друштвеноекономске промене на централном Балкану разматране из различитих истраживачких перспектива које једнако укључују географски амбијент и културни развој, што истраживању даје важан интердисциплинарни карактер.

Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и друштвеноекономске промене* састоји се из увода, девет поглавља неједнаке дужине и закључка. Поглављем *Географске одлике централног Балкана* (поглавље 2) кандидат нас упознаје са геолошко-географским карактеристикама централног Балкана, истичући у први план карактеристике средине које су релевантне за касније истраживање: геолошке одлике, климатске одлике, распрострањеност и економске потенцијале типова земљишта као и друге

ресурсе, попут бакра и соли, који су од значаја за разматрани период. Комисија је приметила да су у оквиру овог поглавља размотрени, мада нису наведени у наслову поглавља, и културне одлике подручја током касног неолита и раног енеолита, потом модели културних промена током наведеног периода, а детаљно су образложени и циљеви и методологија израде докторске дисертације. С обзиром да су истраживачка питања, методологија и циљеви истраживања утемељени у две истраживачке дисциплине (археологија и географија) Комисија сматра да је то требало да буде наглашено и у наслову поглавља, односно да део о културном развоју, циљевима и методологији рада буде издвојен као засебно поглавље у оквиру дисертације. Пропуст у наслову, међутим, свакако не умањује значај информација којима нас кандидат уводи у наредно поглавље.

Поглавље *Неолитска и енеолитска насеља у изабраним регијама централног Балкана: географски контекст и археолошка сазнања* (поглавље 3) је централни део дисертације у коме су прикупљени и хијерархијски организовани сви релевантни истраживачки подаци који су претходно прецизирани методологијом истраживања. Обрађено је укупно 142 локалитета. Кандидат је узео у обзир топографију налазишта, распрострањеност ресурса у окружењу, као и археолошке податке о локалном културном развоју (одлике насеља и кућа, одлике материјалне културе) које је припремио за каснију компаративну анализу. С обзиром на распрострањеност налазишта и количину прикупљених података, кандидат је био принуђен да податке подели и разматра у оквиру више засебних географских подручја. Тако је шира област Јужне и Велике Мораве подељена на шест повезаних географских зона, које су потом послужиле и као основа за компаративну анализу феномена трансформације у локалним и микрорегионалним оквирима. Овакав методолошки поступак показао се веома корисним јер је одмах уочено да постоје географске зоне које у одређеним периодима нису насељене или су слабо насељене. Тако се, на пример, већ у раној фази истраживања могло видети да нису позната раноенеолитска налазишта у широј зони око доњег тока Велике Мораве, а да је њихова појава упадљива у источној Србији, на подручју где је забележено тек неколико налазишта из претходног периода.

Поглавља 4-9 чине аналитички део рада у којима је прикупљене податке кандидат вешто преточио у културне процесе на бар три нивоа: на нивоу општег културног и економског развоја од касног неолита до раног енеолита, на нивоу образаца и стратегија насељавања у оквиру ужих географских зона, као и на нивоу специфичних микрорегионалних и локалних феномена. То се најбоље може уочити у поглављу *Обрасци насељавања каснонеолитских и раноенеолитских насеља на централном Балкану: упоредни приказ* (поглавље 4) у коме кандидат детаљно појашњава распрострањеност насеља и ресурса и квантификује податке о топографији и типовима земљишта. Указано је да се правилности у стратегијама насељавања најбоље уочавају на основу економских потенцијала животне средине. У оба периода значајну групу чине насеља са мешаном економијом (земљорадња и сточарство). Каснонеолитска насеља, међутим, била су примарно оријентисана ка земљиштима са високим потенцијалом за земљорадњу, дакле у равничарским подручјима и у долинама великих река, док је настањивање подручја погодног искључиво за сточарење од секундарног значаја. С друге стране, током раног енеолита тренд је другачији. Насељавање су области на вишим надморским висинама, а локалитети су у близини заслањених земљишта и сланих извора, дакле у подручјима која су погодна за сточарство. Тиме је имплицирано и да су на централном

Балкану у време транзиције од касног неолита до раног енеолита промењене и економске стратегије, а на шта је у наредним поглављима указано и анализом археолошких података.

Промене у економским и друштвеним стратегијама које су уочене на основу археолошких података кандидат образлаже у поглављима *Економско-друштвене импликације употребе животиња* (поглавље 5) и *Промене у исхрани* (поглавље 6). У њима су комбиновани археолошки подаци са централног Балкана и из ширег окружења и потом упоређени са резултатима добијеним у претходном поглављу. У поглављу 5 анализирани су: археозоолошки подаци о заступљености домаћих животиња; коришћење млека у исхрани; цедиљке од печене глине које су служиле за одвајање сира од сурутке; зооморфне фигурине са рецепијентом које у читавом низу студија уобичајено служе за потврду да је животињска снага коришћена за пренос терета; пехари са две дршке и зделе са увученим ободом које указују на нове облике конзумације хране и течности. Кандидат у дисертацији констатује чврсту повезаност локалитета који су окружени површинама погодним за сточарство са керамичким цедиљкама за производњу сира и пехарима са две дршке за конзумацију течности. Ипак, с обзиром на то да су исти предмети забележени током винчанске културе, мада у мањем броју, кандидат оправдано истиче и да се почетак тог економског тренда може јасно уочити још током касног неолита. Након што је испитао потенцијале локалитета за одрживу економију и упоредио са археолошким подацима, кандидат у поглављу *Доступност руде бакра, металургија и друштвене импликације* (поглавље 7) разматра доступност бакарне руде у окружењу неолитских и енеолитских насеља. Из текста видимо да се насеља током касног неолита не налазе близу лежишта бакра; обично су удаљена 5-15км од насеља, што имплицира да је експлоатација бакра била део отвореног економског система. Насупрот томе, у раном енеолиту насеља су оснивана надомак или у близини лежишта бакарне руде, што кандидат објашњава као потребу да се ресурси ставе под контролу. Читав тренд промене објашњен је као тежњу других група да се активније укључе у систем производње и размене предмета од бакра.

У завршним поглављима *Динамика и карактер насељавања централног Балкана у 5. миленијуму* (поглавље 8) и *Просторни односи и комуникација насеља* (поглавље 9) кандидат разматра динамику насељавања, број и величину насеља, као и просторне односе у специфичним микрорегијама. Права је штета што велики број насеља у широј зони Поморавља није истражен у задовољавајућем обиму тако да кандидат није располагао квалитетним подацима о организацији унутрашњег простора у насељу. У ту сврху кандидат користи неколико истражених насеља у Поморављу, као и друга, добро истражена насеља у ближем окружењу. У раду су примећене неке сличности између касног неолита и раног енеолита, које се тичу организације простора у насељу и величине домаћинства. Насупрот томе, у свим испитиваним категоријама уочене су веома упадљиве разлике између касног неолита и раног енеолита. Насеља из раног енеолита су знатно мања, са популацијом до највише пар стотина, често је неколико кућа издвојено у мањи засеок, а коришћене су и пећине. Насеља током раног енеолита имају просечно мању дебљину културног слоја, мањи број стамбених хоризоната, а куће су просечно мањих димензија. Све наведено потврђује да су насеобинска динамика и организација заједница били током два периода веома различити.

Насеља из касног неолита и раног енеолита су прецизно лоцирана тако да су веома

занимљиви њихови просторни односи, као и величине сеоских атара, који су појашњени у поглављу 9. За ближе испитивање односа суседних насеља свакако је неопходна компаративна анализа добро датованих локалитета, што у овом случају недостаје, тако да закључци представљају важну смерницу коју је неопходно тестирати даљим истраживањем. Кандидат, на пример, уочава током касног неолита правилности у дистанцама између суседних насеља, које уобичајено износе око 5км и око 10км, мада раздаљине могу бити и мање и веће од тога. Будући да су насеља формирана дуж већих водотокова, путеви праисторијске комуникације вероватно нису били много другачији од траса модерних саобраћајница, што кандидат такође наводи. Насељавања доминантних и природно заштићених локација током раног енеолита вероватно је било, како кандидат истиче, потреба за визуелном контролом околног подручја. Просечна дистанца између насеља у овом периоду је нешто мања, а примећено је и да су у неколико случајева насеља груписана на малом простору, што вероватно говори о релокацији истог насеља.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и друштвеноекономске промене* представља изузетно важну студију друштвене и економске промене на централном Балкану током 5. миленијума пре нове ере. Користећи приступ који комбинује географске карактеристике изабраног подручја и археолошке податке успешно је одговорио на сва постављена истраживачка питања и знатно унапредио сазнања о економији и друштву током касног неолита и раног енеолита. Иако је траса економског и друштвеног развоја у региону била позната од раније, кандидат је добро изабраном методологијом и адекватним истраживачким узорком указао на природу и дубину друштвеноекономских промена у региону. Као најважније резултате издвајамо следеће: реконструисани су економски потенцијали појединачних насеља; установљени су обрасци и динамика насељавања у региону; утврђени су карактер и обим културне промене. Значај ове докторске дисертације не завршава се са утврђеним резултатом. Њом су, важно је поменути, створени аналитички и интерпретативни темељи који ће свакако бити примењени и у другим подручјима централног Балкана, као и приликом истраживања друштвеноекономске и културне промене у другим периодима људске прошлости.

Закључак

Приликом израде докторске дисертације кандидат је узео у обзир сва релеванта научна сазнања да појасни друштвеноекономске и културне промене током периода касни неолит-рани енеолит. Примењена метода, адекватан аналитички узорак, велики број података организованих у табеле, дијаграме и мапе и вешто баратање прикупљеним подацима довели су до значајних научних сазнања о теми која је била предмет докторске дисертације. На основу изложеног велико нам је задовољство да Већу предложимо да кандидату Драгану Милановићу одобри усмену одбрану докторске дисертације *Централни Балкан у 5. миленијуму: обрасци насељавања и друштвеноекономске промене*.

У Београду, 19.01.2017.

КОМИСИЈА У САСТАВУ

доц. др Бобан Трипковић, ментор

проф. др Марко Порчић

доц. др Марија Љуштина

доц. др Сања Манојловић,
Географски факултет у Београду